

Захист прав і свобод людини

Лекція 2

План

1. Поняття та система способів захисту прав і свобод людини.
2. Самозахист людиною своїх прав і свобод.
3. Захист прав і свобод судом.
4. Позасудовий захист прав і свобод людини.
5. Допоміжні способи захисту прав людини.
6. Міжнародно-правові способи захисту прав людини.
7. Захист прав громадян України Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ).

Захист прав і свобод людини

Охорона прав – комплекс державних і громадських заходів, спрямованих на створення умов для безперешкодного здійснення прав та свобод, а також профілактику, попередження та захист від їх порушення. Вона включає як правотворчу діяльність, що встановлює правила поведінки, так і правозастосовну, що забезпечує дотримання цих правил.

Захист прав – використання законних можливостей для відновлення порушеного права, шляхом звернення до уповноважених державних органів або у інший, передбачений законом спосіб.

Охорона прав є родовим поняттям, що охоплює всю сукупність засобів і заходів, які держава використовує для забезпечення реалізації певних прав, тоді як захист прав – це окремий спосіб охорони, що застосовується вже після порушення права і спрямований на його поновлення.

Гарантії охорони та захисту прав і свобод

- 1) право знати свої права та обов'язки (ст.57 Конституції України);
- 2) заборона обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст.64 Конституції України);
- 3) права на професійну правничу допомогу і свободу вибору захисника своїх прав (ст.59 Конституції України);
- 4) право захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань (ч.6 ст.55 Конституції України);
- 5) право на відшкодування шкоди, в т.ч. заподіяної державою (ст.56 Конституції України);
- 6) право на судовий захист прав і свобод (ст.55 Конституції України);
- 7) право на звернення за захистом до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод (ч.3 ст.55 Конституції України);
- 8) право на звернення за захистом до міжнародних установ та організацій (ч.5 ст.55 Конституції України).

Гарантії охорони та захисту прав і свобод

Для здійснення права на захист **під час дії воєнного стану** важливим є те, що **не підлягають обмеженню** наступні права:

- право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;
- право на захист прав і свобод у суді;
- право на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади;
- право на професійну правничу допомогу;
- право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення;
- презумпція невинуватості;
- право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом.

Правове регулювання права на захист прав і свобод людини

Конституція України

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має **право** будь-якими не забороненими законом засобами **захищати свої права і свободи** від порушень і протиправних посягань.

Цивільний кодекс України

Стаття 15. Право на захист цивільних прав та інтересів.

1. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування.
2. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Цивільний процесуальний кодекс України

Стаття 4. Право на звернення до суду за захистом

1. Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.
2. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах.
3. **Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.**

Правове регулювання права на захист прав і свобод людини

Сімейний кодекс України

Стаття 18. Захист сімейних прав та інтересів

1. Кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Стаття 19. Участь органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів

1. У випадках, передбачених цим Кодексом, особа має право на попереднє звернення за захистом своїх сімейних прав та інтересів до органу опіки та піклування.

Земельний кодекс України

Стаття 152. Способи захисту прав на земельні ділянки

1. Держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю.

2. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

3. Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом:

- а) визнання прав;
- б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;
- в) визнання угоди недійсною;
- г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;
- г) відшкодування заподіяних збитків;
- д) застосування інших, передбачених законом, способів.

Правове регулювання права на захист прав і свобод людини

Кодекс адміністративного судочинства України

Стаття 5. Право на звернення до суду та способи судового захисту

1. Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

2. Захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

3. До суду можуть звертатися в інтересах інших осіб органи та особи, яким законом надано таке право.

4. Суб'єкти владних повноважень мають право звернутися до адміністративного суду виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України.

5. Ніхто не може бути позбавлений права на участь у розгляді своєї справи у визначеному цим Кодексом порядку.

6. **Відмова від права на звернення до суду є недійсною.**

7. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні таким самим правом на судовий захист, що й громадяни та юридичні особи України.

Кримінальний процесуальний кодекс України

Стаття 20. Забезпечення права на захист

1. Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

2. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

3. У випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Захист прав і свобод людини

1. Право на захист може бути реалізоване у випадку наявності факту порушення права або існування реальної загрози порушення (захист на майбутнє).

2. Захист поширюється на права, а також свободи та законні інтереси особи.

3. Відмова від права на захист є недійсною.

4. Для захисту можуть бути використані будь-які не заборонені законом способи.

5. В державі існує система органів захисту порушених прав і свобод.

Види порушень прав людини

порушення
права

- відновлення порушеного права

невизнання
права

- визнання невідомого права

оспорювання
права

- присудження оспорюваного права особі

Форми захисту прав і свобод людини

Механізм захисту прав і свобод людини – система нормативних, інституційних та процедурних форм і засобів захисту порушених прав і свобод.

Форми захисту прав людини:

1. Національні форми захисту:

1) самозахист;

основні форми захисту:

2) адміністративний захист (позасудовий);

3) судовий захист;

допоміжні форми захисту:

4) звернення до правозахисних організацій, окремих правозахисників, громадських активістів, лідерів думок, медіа, професійних спілок, політичних партій тощо.

2. Міжнародно-правові форми захисту.

Самозахист

Самозахист – комплекс заходів, що застосовується самою особою (потерпілим) у разі необхідності швидкого реагування для припинення правопорушення або його попередження.

Ознаки:

- 1) здійснюється самою особою, права якої порушені або існує реальна загроза їх порушення;
- 2) вимога про припинення правопорушення (загрози порушення права) пред'являється безпосередньо правопорушнику;
- 3) не забезпечуються засобами державного примусу.

Самозахист у кримінальному праві

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч.1 ст.36 Кримінального кодексу України).

Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч.3 ст.36 КК України).

Аналогічно способами самозахисту є затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст.38 КК України) та крайня необхідність (ст.39 КК України).

Самозахист під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України

Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану»:

надають цивільним особам право мати та застосовувати вогнепальну зброю для:

- відбиття нападу або запобігання загрозі нападу на військові та/або цивільні об'єкти, що охороняються;
- запобігання вчиненню та/або припинення протиправних дій чи діяльності осіб, причетних до збройної агресії;
- звільнення захоплених військових та/або цивільних об'єктів або запобігання (перешкоджання) такому захопленню;
- знищення зброї, бойової техніки, транспортних або технічних засобів, які перебувають у користуванні осіб, причетних до збройної агресії;
- захисту цивільних осіб, військових та/або цивільних об'єктів від нападу;
- запобігання та/або припинення діяльності, затримання, роззброєння або знешкодження осіб, причетних до збройної агресії;
- припинення дій осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;
- припинення дій осіб, які перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану;
- відбиття нападу на осіб, залучених до виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, або інших осіб, у разі виникнення загрози їх життю чи здоров'ю.

Самозахист під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України

Цивільні особи у період дії воєнного стану можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених МВС України.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї є державною власністю та можуть перебувати у володінні та користуванні цивільних осіб виключно на підставах і на період, визначені законом.

Цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю, її основні частини або боєприпаси до неї, зобов'язана негайно повідомити Національну поліцію України за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів Національної поліції України для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення.

Вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що були знайдені цивільними особами та задекларовані, можуть застосовуватися для відсічі та стримування збройної агресії.

Застосування цивільними особами вогнепальної зброї, отриманої або знайденої та задекларованої, здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями.

Також громадяни України можуть застосовувати власну нагородну зброю, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкоствольні рушниці), мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї з метою відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав.

Самозахист під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України

Цивільні особи під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України у період дії воєнного стану мають право самостійно приймати рішення про застосування вогнепальної зброї з подальшим обов'язковим повідомленням відповідному командиру з'єднання, військової частини і підрозділу Збройних Сил та/або правоохоронного органу у разі:

- індивідуальної самооборони;
- захисту життя і здоров'я інших осіб.

Цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених законом.

Самозахист в цивільних відносинах

Закон України «Про захист прав споживачів»

Стаття 8. Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості

1. У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку **недоліків споживач**, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право вимагати:

- 1) пропорційного зменшення ціни;
- 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- 3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку **істотних недоліків**, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника:

- 1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми;
- 2) вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар.

Судовий захист

Система органів судової влади:

1. Суди загальної юрисдикції:

1) загальні:

а) *місцеві загальні суди* – районні, міжрайонні, районні у містах, міські та міськрайонні суди. Це *суди першої інстанції*, які розглядають цивільні, сімейні, трудові спори, справи про адміністративні правопорушення та кримінальні справи.

Оскаржити рішення такого суду можна до суду *другої інстанції* – загального апеляційного суду.

б) *загальні апеляційні суди*, які створюються по апеляційних округах.

2) **спеціалізовані** – здійснюють правосуддя як суди першої та апеляційної інстанції у справах та в порядку, визначених процесуальним законом:

а) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;

б) Вищий антикорупційний суд.

3) **Верховний Суд** – найвищий суд у системі судоустрою України.

2. Суд конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції.

Судовий захист

Розподіл судів на ланки відповідно до адміністративно-територіального устрою України (організаційна побудова судової системи):

Першу ланку утворюють:

1) **місцеві загальні суди** (розглядають цивільні, кримінальні, а також справи про адміністративні правопорушення) – окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах);

2) **місцеві спеціалізовані суди:**

а) окружні господарські суди; б) окружні адміністративні суди.

Другу ланку утворюють:

1) **апеляційні загальні суди** (з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення) – апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах;

2) **апеляційні спеціалізовані суди** – апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. Важливо зрозуміти, що суди другої ланки діють як суди апеляційної (другої) інстанції, а у визначених процесуальним законом випадках – як суди першої інстанції (наприклад для розгляду особливо тяжких та резонансних справ).

Третю ланку утворюють:

1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;

2) Вищий антикорупційний суд;

3) Верховний Суд, який є одночасно і найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Вищі спеціалізовані суди діють як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ.

Судовий захист

За функціональною ознакою:

Судова інстанція визначає повноваження окремо взятого суду при розгляді конкретної справи, позначає самотійну стадію, через яку проходить конкретна справа в різних судах.

Судом першої інстанції називається суд, який уповноважений вперше приймати рішення по суті основних питань конкретної справи (усі ланки системи судоустрою без виключення: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди, а також Верховний Суд).

Під судом другої інстанції (апеляційної) розуміється суд, який перевіряє законність та обґрунтованість винесеного судом першої інстанції вироку, ухвали, постанови чи рішення, які не вступили в законну силу (апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах (для розгляду цивільних, кримінальних та справ про адміністративні правопорушення), а також апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах – щодо рішень, постановлених відповідними місцевими судами).

Під судом третьої інстанції (касаційної) розуміється суд, який перевіряє законність та обґрунтованість вироків, ухвал, постанов і рішень апеляційного суду, постановлених ним в апеляційному порядку і як судом першої інстанції, а також вироків, ухвал, постанов місцевих судів (вищі спеціалізовані суди або Верховний Суд).

Судовий захист

Суд конституційної юрисдикції – це **Конституційний Суд України** – єдиний орган конституційної юрисдикції (ст. 147 Конституції України, Закон України «Про Конституційний Суд України»).

Він здійснює вплив на систему захисту прав через:

- 1) прийняття рішень щодо конституційності нормативно-правових актів;
- 2) надання офіційного тлумачення Конституції України;
- 3) інститут конституційної скарги.

Адміністративна форма захисту прав

Адміністративно-правовий захист — застосування заходів адміністративного примусу, спрямованих на відновлення, визнання, припинення порушень прав і свобод громадян, що здійснюються органами публічної влади за заявами громадян або за власної ініціативи.

Забезпечується існуванням системи органів виконавчої влади, які здійснюють захист прав громадян, можливістю застосування адміністративного (державного) примусу та адміністративної відповідальності.

Система органів адміністративного захисту прав

1) **органи державної влади та органи місцевого самоврядування**, їх посадові і службові особи;

2) **правоохоронні органи** – державні органи, які покликані забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, суспільства і держави, а також наділені правом у відповідних випадках застосовувати державний примус стосовно осіб, які порушили законність і правопорядок.

До системи правоохоронних органів належать:

органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, Державне бюро розслідувань, Національне агентство з питань запобігання корупції, органи та установи Міністерства юстиції (нотаріат, відділи РАГС), Рада національної безпеки і оборони України, адвокатура, Державна служба України з надзвичайних ситуацій та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Система органів адміністративного захисту прав

В системі правоохоронних органів особливе місце належить адвокатурі.

Адвокатура України, відповідно до ст.59 Конституції України діє для забезпечення права на захист від обвинувачення на надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні.

Адвокатура є невід'ємним елементом системи захисту прав людини у будь-якій країні. Без її діяльності фактично неможливий реальний захист прав людини.

Система органів адміністративного захисту прав

Значні контрольні повноваження має **Верховна Рада України** (парламент).

Виключно законами визначається правосуб'єктність громадян, права і свободи людини, гарантії цих прав і свобод, обов'язки громадян (ст. 92 Конституції).

До повноважень Верховної Ради України також належить призначення на посаду Уповноваженого Верховної Ради з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні.

Система органів адміністративного захисту прав

Гарантом додержання прав і свобод людини є **Президент України** (ст.102 Конституції України).

Він зобов'язаний контролювати додержання Конституції України, прав і свобод, та вживати заходів щодо усунення порушень Конституції України. Може використати право вето щодо законів, прийнятих Верховною Радою України, призупинити дію актів Кабінету Міністрів України тощо. Для контролю дотримання прав людини має Радників-уповноважених Президента України (з прав дитини, з прав захисників, з прав людей з інвалідністю, з питань безбар'єрності та інших).

До конституційних повноважень **Кабінету Міністрів України** належить опрацювання механізмів щодо забезпечення прав і свобод людини, розробка і здійснення загальнодержавних програм розвитку та заходів з їх реалізації.

Система органів адміністративного захисту прав

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсман), покликаний забезпечити захист прав людини, що порушені державою в особі її представників.

Відповідно до Закону «Про уповноваженого Верховної ради з прав людини» він має повноваження контролювати діяльність публічної влади щодо дотримання прав людини (за власною ініціативою або за ініціативою громадян).

Наділений засобами швидкого реагування на звернення громадян, підтримує прямий контакт з громадянами для надання їм необхідної правової допомоги (у тому числі безоплатної).

Система органів адміністративного захисту прав

Повноваження Уповноваженого Верховної Ради з прав людини:

- проведення розслідувань і перевірок;
- розгляд звернень громадян та ініціювання обов'язкових для виконання органами державної влади подань з викладенням рекомендацій щодо усунення виявлених порушень прав людини;
- внесення пропозицій щодо змін до законодавства або перегляду неправомірної адміністративної практики органів державної влади;
- контрольні та моніторингові повноваження.

Основною формою реагування омбудсмана є *подання* до органів державної влади місцевого самоврядування, що містить рекомендації про зміну або доповнення рішень, якими були порушені права і свободи.

Він також може вимагати відновлення порушеного права громадянина і відшкодування заподіяної йому шкоди.

Способи адміністративного захисту прав

1) право на індивідуальні та колективні звернення до органів публічної влади та їх посадових і службових осіб з заявами, клопотаннями та скаргами.

Механізм реалізації звернень (порядок їх подання та розгляду) та обов'язок і повноваження органів публічної влади здійснювати захист прав громадян за результатами розгляду звернень визначений у Законі «Про звернення громадян»;

2) оскарження до вищих керівних органів неправомірних рішень, дій (бездіяльності) посадової, службової особи, якими порушуються права громадян та подальше скасування таких рішень;

3) поновлення порушених прав через відшкодування державою майнової та (або) моральної шкоди, завданої громадянину неправомірними рішеннями, діями (бездіяльністю) посадової, службової особи, органа державної влади або місцевого самоврядування.

Способи адміністративного захисту прав

В умовах воєнного стану деякі державні органи можуть призупиняти надання відповідей на звернення та запити громадян на публічну інформацію, що не стосуються воєнного стану, військової діяльності, надання медичної допомоги, евакуації населення тощо.

Неможливість належного та вчасного опрацювання звернень, запитів та надання відповідей обумовлюється тим, що державні органи, органи місцевого самоврядування здійснюють в першу чергу заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Такими заходами, що можуть вплинути на можливість реалізації окремих прав заявників, є: встановлення посиленої охорони та особливого режиму роботи органу влади, установи до якої подано звернення.

Також при запровадженні безпекових заходів певні права заявників можуть зазнати обмежень:

- право на особистий прийом керівниками та іншими посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності;
- право бути присутнім при розгляді заяви чи скарги, особисто викласти аргументи особі, що перевіряла заяву чи скаргу, знайомитися з матеріалами перевірки;
- право подання додаткових матеріалів безпосередньо особі, яка здійснює розгляд звернення тощо.

Способи адміністративного захисту прав

В умовах воєнного стану особа має можливість звернутися за захистом до уповноважених державних органів, які виконують завдання попередження та припинення порушень, а також відновлення прав, свобод і законних інтересів людини.

За захистом своїх законних прав та інтересів в умовах воєнного стану громадянам слід звертатися:

- до правоохоронних органів;
- інших органів виконавчої влади (місцевого самоврядування), які продовжують працювати у даній місцевості;
- до суду.

Допоміжні форми захисту прав людини

- 1) звернення до **суспільних інституцій** (правозахисних організацій, асоціацій, неурядових організацій);
- 2) звернення за допомогою у відновлені порушених прав до **окремих осіб** – **правозахисників, громадських активістів, лідерів думок, відомих особистостей тощо**;
- 3) **надання приватному інтересу публічного статусу** (ініціювання внесення змін до законодавства).

Правозахисні організації – неурядові організації, що основною метою своєї діяльності визначають надання допомоги у реалізації та захисті прав людини.

Механізми міжнародного захисту прав людини

Механізми міжнародного захисту прав людини – система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які безпосередньо займаються захистом прав людини. Вони можуть бути універсальними та регіональними.

1. Універсальні правозахисні механізми (Рада з прав людини при Генеральній Асамблеї ООН, Комісія з прав людини ЕКОСОР ООН, Комітет з прав людини, Верховний комісар ООН з прав людини, Верховний комісар ООН у справах біженців і т.д.).

1) *постійні органи* (Комісія ООН з прав людини, Комісія становища жінок і т.д.);

2) *органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН* (Комітет ООН з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з расової дискримінації, Комітет проти катувань тощо);

3) *спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй* (16 організацій, насамперед, Міжнародна Організація Праці (МОП) і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

2. Регіональні правозахисні механізми – організації, учасниками яких є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі. (*Міжамериканська, Африканська, Європейська*)

Європейська система захисту прав людини діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є від 1995 року. Головний європейський правозахисний орган – **Європейський суд прав людини**.

Міжнародно-правові форми захисту прав

Використання міжнародно-правових форм захисту.

Право громадян України на звернення за захистом до конвенційних органів з захисту прав людини:

- Комітету ООН з прав людини;
- Комітету проти катувань;
- Комітету із свободи асоціацій Міжнародної Організації Праці;
- Європейського суду прав людини (ЄСПЛ) (м. Страсбург, Франція).

Воєнний стан за визначенням – це обмеження прав громадян. Єдиний можливий варіант оскарження обмежень прав і свобод – позов до Європейського Суду з прав людини.

Європейський суд з прав людини

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) 1950 р. з протоколами, ратифікована Верховною Радою України 17.07.1997 р., Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р.

ЄСПЛ – загальноєвропейський судовий орган до компетенції якого належить розгляд спорів у правовідносинах між громадянами і державами з метою забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод людини; встановлення справедливих компенсацій; рішення якого є джерелом права та прецедентної практики.

Рішення є обов'язковим для виконання Україною (ст.2 Закону).

Європейський суд з прав людини

На розгляд ЄСПЛ може бути подана:

- 1) *заява держав-учасниць* Європейської конвенції з прав людини з питань порушення Конвенції в інших державах-членах;
- 2) *індивідуальна заява окремих осіб, груп і неурядових організацій* про порушення прав людини, що мали місце в державах-членах.

Умови прийняття індивідуальної заяви:

- 1) заявник вичерпав усі внутрішньодержавні способи правового захисту свого права;
- 2) дотримані умови, що стосуються суб'єкта подачі заяви:
 - якщо це особа, то нею вважається як індивід, так і юридична особа;
 - якщо це група осіб, то справа має стосуватися ідентичного порушення прав усіх осіб, що складають групу;
- 3) заява може бути прийнята, якщо з дня ухвалення останнього рішення у цій справі внутрішньодержавними судовими органами минуло не більше 6 місяців;
- 4) Європейський суд не розглядає: анонімні заяви; заяви, які одного разу вже були розглянуті Європейським судом з прав людини; заяви, що є предметом розгляду в іншому міжнародному органі із захисту прав людини; заяви, несумісні з положеннями Конвенції.

ЄСПЛ не скасовує рішення національних судів, а **виносить нове рішення**, яке є **обов'язковим** для виконання державою за кошти державного бюджету відповідно до вимог Закону «Про виконавче провадження».

Європейський суд з прав людини

Права, які можуть бути захищені ЄСПЛ:

- а) на життя;
- б) на повагу до гідності;
- в) на свободу і особисту недоторканність;
- г) на законність обвинувачення і справедливість незалежного і безстороннього суду;
- д) підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист;
- е) на те, що відносно кожної людини закон не матиме зворотної сили, крім випадків, коли він пом'якшує чи скасовує відповідальність особи;
- ж) засудженого на перегляд вироку;
- з) на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням;
- й) не бути вдруге покараним за один і той самий злочин;
- і) на невтручання в особисте і сімейне життя;
- к) на недоторканність житла;
- л) на таємницю листування;
- м) на свободу думки, совісті і релігії;
- н) на свободу виявлення поглядів;
- о) на свободу мирних зборів);
- р) на створення сім'ї,
- т) на приватну власність;
- у) на освіту;
- ф) виборче право;
- ц) на вільне пересування і свободу вибору місця проживання.